

УДК 323.2(477) : 327.39(4)

Перспективи запровадження принципів належного врядування в Україні в контексті європейської інтеграції

М.О. ЛЕНДЬЕЛ

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

E-mail: mlendel@bagel.com.ua

Авторське резюме

З'ясовано зміст концепції доброго (належного) врядування, яка була вироблена на основі теорії місцевих режимів міжнародними організаціями, і означає поліцентричне та неієрархічне регулювання суспільних процесів із залученням не лише приватного, але й громадського секторів.

Рада Європи просуває на континенті концепцію місцевої демократії на політико-юридичному рівні, зокрема посередництвом міжнародних стандартів, розглядаючи її як підвалину загальнонаціональних демократичних режимів. В країнах, де тривалий період функціонувала система централізованого і, водночас, неналежного корумпованого управління, включно центрально- і східноєвропейських, не був здійснений сценарій швидкого, радикального переходу до принципів доброго врядування. Визначено, що в Україні, незважаючи на ознайомлення з концепцією належного врядування на місцевому рівні, досвід діяльності міжнародних організацій, агентств у сфері децентралізації та місцевої демократії, точкове поширення кращих практик, ця модель не могла бути реалізованою, враховуючи правові та неформальні політичні практики.

З'ясована практика неналежного врядування визначила потребу формулювання рекомендацій щодо демократизації та підвищення рівня ефективності взаємодії структур місцевого самоврядування, держави та громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: децентралізація, європейська інтеграція, місцева демократія, місцеве самоврядування, місцевий режим, належне врядування, Рада Європи.

The perspectives of the good governance principles in Ukraine in the context of european integration

M.O. LENDEL

Uzhhorod national university, Uzhhorod, Ukraine

E-mail: mlendel@bagel.com.ua

Abstract

The sense of the Good Governance principles that were developed on the base of the local regimes theory by the international organizations, and mean polycentric and the nonhierarchical regulation of the societal processes with the participation of the private and civic sectors, was defined.

Council of Europe is promoting on the political and legal levels the concept of the local democracy using the mechanism of the international standards that are analyzed as the base of the national democratic regimes.

The scenario of the rapid and radical transition towards the principles of the Good Governance was not realized in the countries where during the long period the system of the centralized and the bad corrupted governance was dominating, including Central and East-European ones.

The conclusion is made that mentioned above model of the Good Governance couldn't be realized in Ukraine taking into account existing legal and informal political practices that neglected the whole sense of the concept, the gained experience of the international organizations in the decentralization and local democracy fields, the partial practical implementation of the best examples.

The existing practice of the bad governance conditioned the need of the formulation of the recommendations on the democratization and raising the level of efficiency of the local government, state and the local society in Ukraine.

Key words: decentralization, european integration, local democracy, local government, local regime, good Governance, Council of Europe.

Постановка проблеми. Безпрецедентна активність, яка притаманна політичній культурі громадян України, у контексті подій Євромайдану і підсилюється станом латентного збройного конфлікту з Російською Федерацією, має практичний прояв у спробах громадян вплинути на формування місцевої політики.

© М.О. Лендель, 2013

Вкажемо, що місцева політика відбувається на обмеженому просторі, у середовищі інститутів, що користуються автономією від держави, пов'язаною із соціальною спільнотою, з якою ідентифікують себе громадяни, що створює можливості для зростання демократичної участі. На противагу політичним процесам загаль-

нонаціонального виміру, де участь громадян обмежена, зокрема, через недостатність інформації, на місцевому рівні жителі легше отримують дані про порядок денний, а отже, мають можливість залучатися до прийняття рішень. В Україні, відповідно до законодавства, основними суб'єктами місцевої політики є органи місцевого самоврядування, однак, враховуючи їх фінансову, адміністративну неспроможність, учасниками локального політичного процесу є також органи державної влади. Окрім того, відповідно до чинного законодавства про місцеве самоврядування, а також і до логіки локальної політики, акторами політичного процесу на рівні територіальних спільнот є громадяни, які саме на цьому рівні мають найбільше можливостей впливати на «порядок денний» владних структур, контролювати їх рішення, створювати структури, які можуть пропонувати альтернативні пропозиції. Саме через це актуальним є питання з'ясування теоретичної моделі, яка, на думку, сучасних суспільствознавців, оптимально враховує потреби демократичного залучення громадян до управління, інших акторів, представлених у громадах, водночас не порушуючи принцип ефективності управління.

Аналіз досліджень і публікацій. Зауважимо, що в українській політології вивчення режиму розпорядження владою на місцевому рівні стало об'єктом вивчення у першому десятилітті 2000-х років. А. Некряч запропонувала аналіз інституту самоврядування як фактора демократизації суспільства, зокрема визначаючи оптимальні варіанти співпраці місцевої влади, політичних партій, громадських організацій, інституційні шляхи розвитку демократії на місцевому рівні [12-13].

Дотримання демократичних норм у практиці самоврядування в Україні розглядалося у дисертації та супутніх публікаціях Г. Музиченко, яка, в тому числі, зауважує, що локальна демократія може розвиватися лише тоді, коли здійснено децентралізацію влади та функціонують місцеві інститути влади [10-11]. Науковцем, який запровадив традицію дослідження явища саме місцевої демократії, зокрема нормативних засад її функціонування у різних національних середовищах, європейських стандартів та їх вітчизняної імплементації є М. Баймуратов [1-3]. Окрім того, окремі елементи аналізу місцевих режимів – теоретичних принципів, зарубіжної практики і українських реалій – привернули сфокусовану чи епізодичну увагу вітчизняних науковців.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність запропонованої теми та нестачу досліджень, які б стосувалися локальних місцевих режимів в Україні, визначаємо метою даної статті з'ясування потенціалу впливу принципів «належного врядування» у їх європейському трактуванні на реформування сучасної практики управління. Дослідницькі завдання, які

апріорі визначаються поставленою метою, є наступними:

1) визначення концептуальних основ місцевих політичних режимів;

2) з'ясування європейської моделі взаємодії між різними локальними акторами;

3) аналіз існуючих проблемних питань, які перешкоджають підвищенню рівня демократичності та ефективності місцевого самоврядування в Україні та вироблення рекомендацій щодо запровадження принципів прозорості, участі, ефективності на місцевому рівні територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Визначення міського (місцевого, локального) режиму було вперше запропоноване у 1989 році К. Стоуном, який розумів його як неформальні рамки, на основі яких публічні органи влади та приватні структури співробітничать з метою прийняття політичних рішень. Кожен режим характеризує певний порядок денний, який відображає коаліційний характер влади та ресурси її суб'єктів. Він не є лише електоральною коаліцією, а передбачає більш широкий спектр взаємодії, без субординації і на основі неформальних зв'язків [15]. Поняття політико-управлінських режимів наприкінці ХХ століття було переосмислене в руслі концепції врядування, зокрема так званого «належного (доброго)», яке означає поліцентричне та неієрархічне регулювання суспільних процесів із залученням не лише приватного, але й громадського секторів [6]. На цій основі підхід К. Стоуна був трансформований у ширшу концепцію місцевого врядування (англ. local governance), яка брала до уваги і режими, в яких не відіграє важливу роль бізнес, що є притаманним малим громадам. Місцеве врядування є гнучкою схемою прийняття публічних рішень на основі взаємодії широкої мережі акторів, частина з яких знаходиться поза структурами урядів [14, р.19].

Також вважається, що на прийняття рішень у громадах впливають не лише інституціоналізовані актори, а також громадяни, що діють у соціальних мережах, і є безпосередньо залученими до політики. Інституційною формою такого врядування є партнерство, а основними видами: партнерство публічної політики і багаторівневе партнерство. У першому випадку – основним центром здійснення влади залишаються публічні органи влади, які прагнуть за рахунок залучення неурядових інститутів надати політиці демократичного характеру. У другому – рішення є результатом конкуренції чи компромісу між центрами влади та місцевими групами інтересу [7, с.111-112]. Зауважимо, що концепція врядування сформувалася у контексті вирішення проблеми про зв'язок між ефективністю управління та станом демократії, який оцінюється, насамперед, за показником рівня участі громадян. У 1990-х рр. була сфор-

мультимедійна концепція «доброго (належного) врядування», що передбачає, насамперед, співпрацю влади, громадськості, бізнесу, інших зацікавлених сторін у створенні системи, яка б сприяла максимальному вивченню і задоволенню потреб громадян у короткостроковій та довгостроковій перспективах. Нехтування засадами доброго врядування має наслідком формування практики поганого (неналежного) управління, основними елементами якої є не-ефективність, закритість і корупція.

На основі врахування міжнародного досвіду, рекомендацій експертів, узгодження із змістом інших міжнародно-правових документів програма ООН-ХАБІТАТ сформулювала сім принципів, дотримання яких мало б сприяти запровадженню і поширенню практики доброго врядування. Мова йде про:

- сталий розвиток, який передбачає досягнення балансу між економічними, соціальними та екологічними критеріями розвитку, що можна досягти через узгодження інтересів різних рівнів управління, влади та громадськості, участь громадян в управлінні місцевими спільнотами;

- субсидіарність, яка передбачає в управлінській практиці, насамперед, узгодження власних і делегованих повноважень з ресурсами для їх реалізації, зменшення контролю центру над громадами і регіонами;

- безособовість у наданні управлінських послуг, визначення їх кількісних і якісних параметрів;

- прозорість та підзвітність діяльності органів влади, що можна досягти через залучення громадян до складання бюджету, контролю над видатками, прозоре проведення тендерів, зменшення корупції та кількості випадків недотримання принципів професійної етики державними і муніципальними службовцями;

- залучення громадян до управління у прямих (вибори, місцеві референдуми, загальні збори громадян) та опосередкованих формах;

- безпека громадян у всіх вимірах – кримінальному, техногенному, екологічному та інших, що передбачає активне використання практики консультування з різними групами громадян, політику толерантності, професійне поведіння з ресурсами, дотримання принципів сталого розвитку.

Переходячи до європейських реалій вкажемо, що Рада Європи (РЄ) просуває на континенті концепцію місцевої демократії на політико-юридичному рівні, зокрема посередництвом міжнародних стандартів, розглядаючи її як підвалину загальнонаціональних демократичних режимів. З теоретичної точки зору, міжнародні документи РЄ, зокрема Європейська хартія місцевого самоврядування та Додатковий протокол про право участі у справах місцевого органу влади передбачають, що на локальному рівні можливо і необхідно забезпечити такі по-

літико-інституційні характеристики: 1) близьке до громадянина управління, яке забезпечує його інтереси; 2) автономію органів влади від держави та їх спроможність здійснювати управління; 3) інструменти представницької демократії, зокрема вільне, пряме, рівне обрання місцевих рад, право участі громадян як виборців або кандидатів у виборах членів ради; 4) інструменти учасницької демократії, насамперед, збори громадян, референдуми, консультаційні процеси, звернення, а також заходи із залучення жителів на рівні, найближчому до них, у випадку великих територіальних громад [4; 5].

У країнах, де тривалий період функціонувала система централізованого і, водночас, неналежного корумпованого управління, до яких можна віднести центральноєвропейські країни, включно Україну, не є здійсненим сценарієм швидкого, радикального переходу до принципів доброго врядування. Це пояснюється неможливістю і небажаністю звільнення всіх службовців, які діяли в умовах попередньої управлінської системи і об'єктивно зумовленою тривалістю періоду, необхідного для поширення нових управлінських принципів. Притому, реальністю, яку необхідно враховувати, є певна ментальна, професійна невідповідність громадян до використання принципів прозорості, підзвітності, залученості для контролю за діями владних та інших управлінських структур. Тим більше, що добре врядування передбачає і застосування принципів «управління якістю», а отже, спільну роботу владного, громадянського та експертного середовища у сфері розробки високих стандартів надання адміністративних послуг. Таким чином, необхідним є підготовчий етап для подальшого поширення засад належного управління, зокрема для:

- 1) здійснення на законодавчому і, можливо, конституційному рівнях децентралізації владних повноважень і ресурсів;

- 2) поширення інформації та здобуття практичних навичок щодо запровадження принципів сталості, прозорості, підзвітності, участі, одночасно представниками управлінського апарату та громадянами;

- 3) зміни внутрішньої організаційної структури місцевих органів влади, зокрема їх трансформації на основі функціональної моделі;

- 4) розробки внутрішніх процедур діяльності і зовнішньої взаємодії із споживачами та партнерами – громадянами, їх об'єднаннями, бізнесом – на основі нових принципів;

- 5) вироблення стандартів (паспортів) надання адміністративних послуг;

- 6) опрацювання системи моніторингу – внутрішнього і громадського – управлінської діяльності, що передбачає також вироблення індикаторів, за якими можна оцінювати результативність роботи органів влади.

Таким чином, забезпечення високого рівня

демократичності, сталості та якості у функціонуванні місцевих органів влади та розвитку територіальних громад можна забезпечити лише після формування:

- 1) належних законодавчих рамок;
- 2) формування організаційної спроможності органів влади;
- 3) підвищення рівня громадянської зрілості жителів місцевих спільнот.

В Україні, незважаючи на ознайомлення з концепцією належного врядування на місцевому рівні, досвід діяльності міжнародних організацій, агентств у цій сфері (ПРООН, РЕ, ЄС), точкове поширення кращих практик, ця модель не могла бути реалізованою. До основних причин несприйняття новацій належали такі:

1) фіксовані у Конституції України та в законодавстві конфлікти щодо поділу повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що не сприяє впровадженню принципу субсидіарності. Зокрема, Стаття 140 Конституції, фактично, визначає єдиним критерієм для визначення обсягу місцевих повноважень так звані «питання місцевого значення», що, фактично, суперечить зазначеному вище принципу;

2) відсутність політичної волі у влади, незалежно від політичного походження, щодо схвалення концептуальної моделі реформування місцевого самоврядування, яка б могла стати стартовою точкою для розробки нового законодавства, а отже, рамок для поширення принципів належного врядування, незважаючи на позірні експертні, громадські та політичні дискусії з цього приводу;

3) незважаючи на ратифікацію Україною Європейської хартії місцевого самоврядування, започатковану у вересні 2013 р. роботу щодо ратифікації Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування правовий «дух» цього міжнародного рамкового документу, зокрема визнання реальної автономії місцевих громад від держави, забезпечення їх повноважень ресурсами не є дотриманим;

4) вказана вище розбіжність між нормативним забезпеченням місцевого самоврядування та практикою управління пояснюється багатьма факторами, включно:

- тенденції до централізації повноважень відомствами центрального рівня;
- відсутністю стабільної економічної основи для розвитку на місцевому рівні;
- слабкістю фінансової основи функціонування місцевого самоврядування;
- непрозорістю діяльності місцевого самоврядування, що має наслідком поширення явища корупції та непрофесіоналізму частини муніципальних службовців [9].

Якщо брати до уваги, що наріжним рівнем

практики доброго врядування є принципи підзвітності, підконтрольності та участі громадян, то слід відзначити, що навіть не у всіх великих містах України створена належні організаційні умови для цього. Так, порядок реалізації місцевої ініціативи не врегульовано у містах Житомир, Севастополь та Ужгород. Лише чотири обласні центри України користуються окремими положеннями про місцеві ініціативи. Окремі положення про громадські слухання мають лише дев'ять обласних центрів, а Житомирі, взагалі відсутнє є регулювання на місцевому рівні. Водночас процедури проведення слухань майже у всіх великих містах ускладнені через велику кількість підписів, які необхідно зібрати для ініціювання слухань, часові обмеження на їх проведення. Окремі положення про загальні збори громадян мають лише міста Суми, Донецьк та Харків [8].

Можемо зробити висновок, що управлінські практики «неналежного врядування», врешті-решт поряд з волюнтаризмом влади у питаннях європейської інтеграції, належали до переліку причин масових протестів, які мали місце в Україні зимою 2014 р.

Висновки. Враховуючи, що принцип належного врядування є передбаченим у Статті 3 Розділу 1 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його членами, що створює додатковий стимул для початку його імплементації, окрім тих, що були зазначені вище рекомендуємо:

1) у контексті ймовірного оновлення (зміни) тексту Конституції України передбачити у ній норми, які сприятимуть реальній децентралізації повноважень і ресурсів місцевим громадам. Це, в свою чергу, сприятиме зменшенню привабливості федералістських гасел. Враховуючи, що ці зміни матимуть наслідком внесення змін у законодавство України, що регулює сферу місцевого самоврядування, у короткостроковій перспективі розробити і схвалити на рівні Кабінету Міністрів України Концепцію реформування місцевого самоврядування і адміністративно-територіального устрою, різні варіанти якої були розроблені за участі експертного середовища (зокрема, проекти групи «Коліушка – Ганущака»);

2) спонукати місцеві органи влади, використовуючи норми навіть чинного законодавства про місцеве самоврядування, розробити окремі положення про проведення громадських слухань, загальних зборів громадян, реалізацію місцевих ініціатив;

3) у контексті підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС можливим і доцільним є приєднання до Європейської Стратегії інновацій та належного врядування, в якій чітко сформульовано правила, запровадження яких у практику діяльності місцевих органів влади сприятиме їх наближенню до цієї моделі;

4) проведення за сприяння Кабінету Міністрів України, Фонду місцевого самоврядування при Президентові України, асоціацій місцевого самоврядування, технічної допомоги РЄ і ЄС інформаційних кампаній, завдяки яким громадяни, місцеві політики і управлінці отримали б знання і навички щодо принципів і практики належного врядування;

5) у контексті ймовірного оновлення законодавства про місцеве самоврядування розробка карток адміністративних послуг, типового

положення про передання адміністративних послуг суспільнокорисним громадським організаціям, етичного кодексу поведінки посадовця органів місцевого самоврядування;

6) проведення (у перспективі) у середовищі територіальних громад різного розміру всеукраїнських конкурсів «Прозора громада», в рамках якого визначатимуться і нагороджуватимуться грошовими винагородами спільноти, в яких запроваджені принципи належного врядування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баймуратов М. А. Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине / Михаил Александрович Баймуратов. – Х. : Одиссей, 2000. – 80 с.
2. Баймуратов М.А. Международные стандарты местного самоуправления : учебное пособие / М.А. Баймуратов, М.Ф. Орзих. – Одесса, 1996. – 76 с.
3. Баймуратов М.О. Міжнародні зв'язки і стандарти в системі місцевого самоврядування України // Муніципальне право України : підручник [За ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 315-348.
4. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування щодо права участі у справах місцевого органу влади Офіційний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_946. – Назва з екрана
5. Європейська хартія місцевого самоврядування (укр/рос), Страсбург, 15 жовтня 1985 року (Хартію ратифіковано Законом N 452/97-ВР (452/97-ВР) від 15.07.97) Дата підписання : 6 листопада 1996 р. Офіційний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036. – Назва з екрана.
6. Колодій А.Ф. Поняття і концепції демократичного врядування як напрямку політичних та управлінських рішень [Електронний ресурс] / Антоніна Федорівна Колодій. – Режим доступу: http://political-studies.com/wp.../01/2009_LRIDU-conf_Plenarne1.pdf. – Назва з екрана.
7. Лендъел М. Вимір та оцінка врядування: питання методології / Мирослава Лендъел // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, соціологія, філософія. – Ужгород : СМП «Вісник Карпат», 2006. – Вип. 4. – С. 111-114.
8. Місцева демократія в Україні: нові стандарти / М. В. Лациба, І. М. Лукеря, О. Л. Ващук-Огданська. – К.: Агентство «Україна», 2013. – С. 12-13.
9. Місцева і регіональна демократія в Україні: Пояснювальна записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2014/01.pdf>
10. Музиченко Г.В. Основні компоненти місцевої демократії в сучасній Україні / Ганна В'ячеславівна Музиченко // Труды Одесского политехнического университета. – 2002. – Вып. 1(17). – С. 1-3.
11. Музиченко Г.В. Реалізація принципів демократії в сучасній системі місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ганна В'ячеславівна Музиченко. – Одеса, 2004. – 201 с.
12. Некряч А.І. Місцеве самоврядування в Україні: етапи становлення та перспективи / Анастасія Іванівна Некряч. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.
13. Некряч А.І. Місцеве самоврядування сучасної України як предмет політологічного аналізу : дис... доктора політ. наук : 23.00.02 / Анастасія Іванівна Некряч. – К., 2003. – 444 с.
14. Stoker G. Governance as Theory: Five Propositions / Gerry Stoker // International Social Science Journal. – № 155. – P. 17-28.
15. Stone C.N. Regime Politics Governing Atlanta, 1946-1988 / Clarence N. Stone. – Lawrence : University Press of Kansas, 1989. – 314 p.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2014

REFERENCES:

1. Baymuratov M. A. Evropeyskie standarty lokalnoy demokrati i mestnoe samoupravlenie v Ukraine (European standards of local democracy and local self-government in Ukraine). H.: Odissey, 2000. 80 p.
2. Baymuratov M.A. Mezhdunarodnyie standarty mestnogo samoupravleniya: uchebnoe posobie (International standards of local government: a tutorial). Odessa, 1996. 76 p.
3. Bajmuratov M.O. Mizhnarodni zv'jazky i standarty v systemi miscevogho samovrjaduvannja Ukrajiny (Standards and International relations in the system of local self-government in Ukraine). *Municipal'ne pravo Ukrajiny : pidruchnyk*. K. : Jurinkom Inter, 2001. P. 315-348.
4. Dodatkovyj protokol do Jevropejskoji khartiji miscevogho samovrjaduvannja shhodo prava uchasti u spravakh miscevogho orghanu vlady Oficijnij pereklad (The Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of a local authority official translation). Mode of access: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_946. – Nazva z ekranu
5. Jevropejsjka khartija miscevogho samovrjaduvannja (ukr/ros), Strasburgh, 15 zhovtnja 1985 roku (Khartiju

- ratyfikovano Zakonom N 452/97-VR (452/97-VR) vid 15.07.97) Data pidpysannja : 6 lystopada 1996 r. Oficijnyj pereklad (European Charter of Local Self-Government (Eng / Rus), Strasbourg, 15 October 1985 (Charter ratified by Law N 452/97-VR (452/97-VR) dated 15.07.97) Signature Date: November 6, 1996 Official translation). Mode of access: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036. – Nazva z ekranu.
6. Kolodij A.F. Ponjattja i koncepciji demokratychnogho vrjaduvannja jak naprjamu politychnykh ta upravlin-sjkykh rishenj (Notion and concept of democratic governance as the direct political and administrative decisions). Mode of access: http://political-studies.com/wp.../01/2009_LRIDU-conf_Plenarne1.pdf. – Nazva z ekranu.
7. Lendj'el M. Vymir ta ocinka vrjaduvannja: pytannja metodologhiji (Measurement and evaluation of governance: the question of methodology). *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho universytetu. Serija : Politologhija, sociologhija, filosofija*. Uzhghorod : SMP «Visnyk Karpat», 2006. Vyp. 4. P. 111-114.
8. Misceva demokratija v Ukraini: novi standarty (Local Democracy in Ukraine: new standards). K. : *Aghentstvo «Ukraina»*, 2013. P. 12-13.
9. Misceva i reghionaljna demokratija v Ukraini: Pojasnjuvaljna zapyska (Local and regional democracy in Ukraine: Explanatory note). Mode of access: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2014/01.pdf>
10. Muzychenko Gh.V. Osnovni komponenty miscevoji demokratiji v suchasnij Ukraini (The main components of local democracy in contemporary Ukraine). *Trudy Odesskogho polytekhnicheskogho unyversytetu*. 2002. Vyp. 1(17). P. 1-3.
11. Muzychenko Gh.V. Realizacija pryncypiv demokratiji v suchasnij systemi miscevogho samovrjaduvannja v Ukraini (The implementation of the principles of democracy in the modern system of local government in Ukraine). Odesa, 2004. 201 p.
12. Nekrjach A.I. Misceve samovrjaduvannja v Ukraini: etapy stanovlennja ta perspektyvy (The local government in Ukraine stages of development and prospects). K.: *Gheneza*, 2002. 368 p.
13. Nekrjach A.I. Misceve samovrjaduvannja suchasnoji Ukrainy jak predmet politologhichnogho analizu (The local government of modern Ukraine as a subject of political analysis). K., 2003. 444 p.
14. Stoker G. Governance as Theory: Five Propositions. *International Social Science Journal*. № 155. P. 17-28.
15. Stone C.N. Regime Politics Governing Atlanta, 1946-1988. Lawrence : University Press of Kansas, 1989. 314 p.

Лендель Мирослава Олександрівна – доктор політичних наук
Ужгородський національний університет
Адреса: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3
E-mail: mlendel@bagel.com.ua

Lendel Myroslava Oleksandrivna – doctor of political sciences
Uzhhorod national university
Address: 3, Narodna Av., Uzhhorod, 88000
E-mail: mlendel@bagel.com.ua